Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Engelbert Jörlin ; udgivet efter det Svenske ved Erasmus Gunnerus.
Titel | Title:	Flora macelli hortensis : Kiøkken- og Urtehauge, indeholdende alle de fornemste i Europa brugelige Kiøkkenhauge-Madvexter, med deres Dyrkning og Brug
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kiøbenhavn : trykt hos August Friderich Stein, 1786
Fysiske størrelse | Physical extent:	[6], 62, [4] s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

PUBLIC DOMAIN

BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS

26. - 34.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130019420109

Flora Macelli Hortensis.

Kiøkken- og Urtehauge.

Indeholdende

alle de fornemste i Europa brugelige

Kiøkkenhauge - Madvexter,

med deres Dyrkning og Brug.

Udgivet efter det Svenske

ved

Erasmus Gunnerus.

Kiøbenhavn 1786,
trykt hos August Friderich Stein.

Νηπιοι, οὐδ' ισασιν — — — — —
— οσον εν Μαλαχη τε καὶ Ασφοδελω
μεγ' ονειαρ.

Hesiod.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Velædle

Madame

Ragnild Giede

fød Angell.

Tilegnes

denne Oversættelse,

som et usuldkomment Høiagtelses og

Erkiendtligheds Tegn,

ydmygst

af

Erasmus Gunnerus.

Forerindring.

Afgangne Ridder Linne udgav i sin Tid adskillige Disputatser paa Latin, om Hauge- og Kiøkkenvexter *), i hvilke der findes langt flere nyttige Madurter, end vore udkomne Haugebøger indeholde, eller Gartnere hos os i Almindelighed kiende og dyrke. Siden udgav Superintendent J. M. Lueder, sin Kiøkken- og Urtehauge-Bog **), om alle i Europa bekiendte Haugevexter; hvori han, foruden sin egen 16 Aars Erfaring, har lagt den berømte Engelske Gartner, Phillip Millers Arbeider til Grund. I denne findes endnu flere Hauge- og Kiøkkenurter, end i bemældte Linnæi Disputatser, eller vore Haugebøger. Af alle disse tilsammen, meddeles nu herved til det Almindeliges Nytte, et Udtog, forfattet i mueligste Korthed, dog saa tydeligt, at intet væsentligt i Dyrkningen er udeladt; men at enhver, som vil, selv kan iværksætte samme, uden Gartner eller bekostelige Anstalter med Drivhuus, Glasklokker m. m. Hvorfor mit Øiemerke og Ønske er, at det for det Almindelige maae blive ligesaa bekiendt som nyttigt.

Led-

*) Hortus culinaris. Macellum Olitorium, Fructus Esculenti &c.

**) Vollständige Anleitung zur Wartung aller in Europa bekanten Küchengartengewächse. Lübeck 1780.

Forerindring.

Ledsaget med denne Forerindring, udkom for et Par Aar siden, dette Skrivt, ved Hr. Engelbert Jörlin, Lærer i Naturhistorien ved Akademiet i Lund. Fra Kyndiges Domme at slutte, — efter hvis Opmuntring alene jeg haver paataget mig dette Arbeide, — er den Oversættelse deraf, som jeg herved har den Ære, at levere i mine Landsmænds Hænder, ved ingen af vore hidtil udkomne Haugeskrivter bleven overflødig. Maaskee kunde den endog, hvad Kiøkkenvexterne angaaer, have sine Fortrin.

Foruden en kort Underretning om Frøet, som jeg holdt for nødvendig, nogle enkelte Vexter, og de faa Anmærkninger, har jeg intet vovet at tillægge; Skrivtets Natur, og min ringe Indsigt i Haugedyrkningen tillod det ikke heller. Oversættelsens Værd i det øvrige, maae Kiendere bedømme. Er Forfatterens Mening bleven forstaaelig, tænker jeg, nogle enkelte, maaskee mindre konstmæssige Udtryk, tilgives mig let.

For en desto større Tydeligheds Skyld, har jeg ved de mindre bekiendte Vexter, henviist til deres Aftegning i Oeders Fl. Dan. ligesom i samme Hiemerke, deres botaniske Navne, og et dobbelt Indhold af Skrivtet er tilføiet af Forfatteren selv.

Er jeg hældig nok til, ved dette Arbeide paa nogen Maade at gavne det Almindelige, og saaledes snart at see min Forlægger skadesløs for dets Tryk; saa er dette al den Belønning, jeg ønsker.

Udgiveren.

En

En Kiøkkenhauge bør anlægges i trende forskiellige Afdelinger; saa at den ene indeholder alene Annuelle-Vexter eller saadanne, som aarligen maae saaes, og give Frøe næste Høst, hvorefter Roden strax døer ud.

Anden Afdeling indeholder toaarige Vexter, hvilke ligeledes aarligen skulle saaes; endskiønt de staae i to Aar, og alene æste Rødder paa det første, men i det andet give Frøe; hvorefter deres Rødder ligeledes døe ud.

Tredie Afdeling bør indeholde perennerende Vexter, hvis Rødder staae i flere Aar, og bære Frugt eller Frøe.

Toaarige Vexter. Plantæ biennes.

Grønkaal, Brassica oleracea viridis. Lin. Spec. Plant.

Fordrer mindst Umag, og staaer ude til Brug Vinteren over. Dens Dyrkning er almindelig bekiendt.

Hvid Hovedkaal, Brass. capitata.

Saaes i April, i god frisk Jord; og
snart Planterne have faaet otte smaa Blade,
plantes de i Mai paa et skyggefuldt Sted, fø
Gang tre eller fire Tommer fra hinanden, paa
deres Stokke ikke skal blive for lange; og sid
Junii plantes de ordentlig i Linier, halvtr
Fod fra hinanden, samt i Tørveir vandes n
Aftener, til de slaae an, og begynde at v
Man forhøier da Jorden paa begge Sider
Linierne rundt om dem, med en Hakke; hvor
Jorden omkring Rødderne holdes fugtig, og
ten ualmindelig befordres. Siden holdes de
for Ukrud. Obs. Hvidkaals Plantning ho
for best, naar Jorden aldrig gisdes med a
en Svinemøg, og at Planterne, førend de udp
tes, nedsættes i et Kar med Vand og Hø
skarn, som omrøres til en Velling; hvorpaa
efter Udplantningen vandes eengang, men s
ikke mere. K. Sv. V. Ak. H. 1755, p. 195.

*) Hvad Ødelæggelse Jordlopperne ofte anrette
de unge Kaalplanter, er bekiendt. Følgende
del mod samme, anmældes i Berliner Beytr
zweiter Band S. 544. "Man tager af alle S
Fiske Indvolden, Skællene og alt det øvrige, som
Rensningen bortkastes, kommer samme i et
og hælder derpaa reent, eller om man haver
raaddent Vand, saa meget som findes fornød
dette lader man staae i tre Dage, og derpaa
en Vandkande bestænker Planterne dermed,

For at faae got Frøe, udvælger man i November nogle af de beste Kaalhoveder, tager dem op af Jorden, og hænger dem i sine Stokke under et Tag, tre eller fire Dage, at det imellem Bladene værende Vand kan afløbe; siden plantes de nær ved en Væg eller Muur, paa et forhøiet Bede, (Seng) vel dybt og med det halve Hoved ned i Jorden, da man siden forhøier Jorden omkring Hovedet, saa den staaer over samme. Skulde en streng Vinter indfalde, saa bedækkes altsammen med Ærtehalm, Enebær- eller Granriis.

Næste Foraar skyde de stærke Blomstersteng-ler, som maae bindes til Stokke, og i stærk Tørke eller Hede vandes een Gang om Ugen, samt bevares for Fugle ved et overhængt Garn. Naar Frøet er fuldmodent, afskæres Stenglerne og tørres, hvorpaa Frøet udgnides og forvares i Poser.

Blomkaal. Brassica Botrytis.

Dens Frøe saaes i April i Drivbænk, med Vinduer eller Papiir-Rammer over, ligesom Tobaksfrøe. Siden plantes den paa et luunt Sted med tre Qvarteers Mellemrum. Naar dens Plan-

derved endog for tilkommende Jordlopper betrygges.,, Da alle bittre og stinkende Sager ere dette Slags Insekter saa ufordragelige, saa synes det angivne Middel, som desuden ingen Skade kan forårsage, at fortiene et Forsøg. Flere Midler mod disse Insekter anføres i Hr. Konfer. Fleischers Forsøg til en Dansk Haugebog pag. 70.

ter ere optagne, kan man strax saae mere Blomkaalsfrøe i samme Bænk, som giver brugbar Kaal ved Mikkelsdags Tid *). NB. Man kan og have Blomkaal i Marts eller April, naar Frøet saaes tilligemed Melonkierner i Januari, og udplantes med Melonkiernerne i samme Bænk; faae de ei længere Rum der, maae en anden nye Bænk med Vinduer over være færdig, til at flytte dem i og, hvor de flittig vandes.

Vinterkaal, Savoykaal. Brass. Sabellica, Sabauda.

Da disse blive bedre, naar de faae Frost, saa anvendes de til Vinterbrug. De saaes i April, og dyrkes som Hvidkaal i Aimindelighed. De trives best paa et aabent Sted, affondret fra Træer og Buske, men paa et indsluttet Rum lide de for meget af Orme og Insekter.

NB. Der gives mange flere Forandringer og Navne af Kaal, saasom Snitkaal, Kruuskaal, Rød-

*) At ikke de smaa grønne Luus, som ofte i stor Mængde pleie at indfinde sig paa denne Kaals Frøehuse, i den Tid de dannes, skal beskadige samme, og derved hindre Frøets fuldkomne Modenhed, tilraader den i Haugedyrkningen erfarne Superintendent Lueder, som et sikkert Middel, at afskære den yderste Spidse af Blomsterstengelen, saasnart Planten begynder at blomstre; da derved dette Smaakryb, med dets hele Kolonie letteß ødelægges.

Rødkaal, Sukkerkaal, Brokkoli, (B. seleni-sia) Sommer- og Vinter Savoykaal, som alle ere Artforandringer af foregaaende, og dyrkes ligesom Hovedkaal i Almindelighed.

Kaalrabbi over Jorden. Brass. Gongylodes.

Saaes i April i en let og frisk Jord, og naar Planterne ere en Finger lange, saa udplantes de paa et skyggefuldt Sted, to Fingerbred fra hinanden, og vandes til de slaae an, samt holdes rene for Ukrud. I Junii maae de nødvendig omplantes to Fod i Firkant fra hinanden, samt vandes, til de vel ere komne sig; og eftersom de tiltage i Vext, forhøies Jorden omkring dem med Hakken. Dog maae den kugelformige Deel af Stokken som bruges til Mad, ikke ganske tildækkes med Jord. Næste Vinter er den spiselig, og bruges især paa Supper. Hovederne skæres da af, og forvares til Brug i Sand i Kielderen.

Kaalrabbi under Jorden. Brass. Napobrassica.

Den saaes i Begyndelsen af Mai, og udplantes ved St. Hansdags Tid to Fod i Firkant

fra hinanden, hvorefter Jorden hyppes indtil Rødderne, alt som den voxer i Høiden. Ved Mikkelsdag pleier den gemeenlig have sin fulde Størrelse, og er siden brugbar hele Vinteren. Man kan ogsaa saae den tyndt paa Stedet, hvor den uomplantet skal blive staaende, i Agerland, da Kaalen er et fortræffeligt Foder, i Særdeleshed for Faar, og Rødderne tiene til at feede Sviin og Køer med.

Roer. Brass. Rapa.

Saaes i Mai i en let, løs, og vel dyb, men ikke feed Ager. Frøet saaes ganske tyndt, og nedharves: hvorpaa Ageren overkiøres med en Valtse. Naar Roerne efter 10 eller 14 Dage opkomme, ere de i stor Fare for at fordærves af Jordfluer, saa at Ageren ofte maae paa nye opkiøres og tilsaaes med nyt Roefrøe. For at forekomme disse Jordfluer: saa er det best, at Frøet, førend det saaes, blødes i Vand, blandet med pulveriseret Svovel.

For at faae got Roefrøe, udplantes et Antal af de beste Roer en Alen fra hinanden, da Jorden imellem dem holdes vel reen for Ukrud, til deres egne Blade bedække den. Siden maae Frøestenglerne nøie vogtes for Fugle, og naar Frøet er modent, afskæres det, tørres i Solen, udgnides og giemmes.

Bod-

Bodfeldske Roer. Brassica Napus.

Fordre sandig Jord, i hvilken de trives vel, og ere bedre af Smag end andre Roer; paa Gothland voxe de vildt. De saaes i Hauger eller Agerland, og behandles ligesom Roer i Almindelighed. Roden er aflang ligesom Gulerødder. De spises undertiden stuvede som Asparges.

Roe-Kiørvel. Chærofyllum bulbosum.

Saaes første Gang om Høsten, da den siden saaer sig selv, og behøver ei videre Tilsyn, end at fortyndes og holdes reen for Ukrud. Dens knudrede Rødder bruges til Salat, ligesom næstfølgende, eller koges paa Kalvekiød. Den fordrer fugtig Jord. Roden staaer ude i Jorden hele Vinteren; men opgraves betids om Vaaren, førend den skyder Stilk, og giver i Østerrige og Vien den første Foraarssalat. Haller. Jen. Rup. 283.

Enøterød. Oenothera biennis.

Den kan saaes baade Høst og Vaar. For sine Rødders Skyld, (hvilke ligesom Sellerie, skæres i Skiver og spises raae med Olie og Eddike, som Salat, eller koges i Kiødsupper,) saaes den i Mai, eller meget tidlig om Vaaren, og fortyndes, naar den kommer op, men ei omflyttes.

Den forplantes best ved Frøe, naar det saaes om Høsten, eller saasnart det modnes; thi saaledes saaer den sig fremdeles bestandig selv. Som Kiøkenvext fordrer den lige Behandling med Rapuntsel, (Campanula Rapunculus.) Figuren sees i Oeders Fl. Dan. Tab.. 446.

Kummen. Carum Carvi.

Frøets Brug er almindelig bekiendt. Urten selv er hele Foraaret, til den skyder Frøestilk, ganske god og behagelig i al Slags Grønkaal; og Roden spises i Engelland, inden den har skudt Stilk ligesom Gulerødder og Pastinakker. Den saaes om Høsten og bær næste Aar Blomster og Frøe. Et Slags Kummen har Rødder som Selleriak, hvilke bruges til Salat. Er det om Roden selv at giøre, da bør den saaes betids om Vaaren, og optages for Blomstringen. Den saaes ellers best, saasnart Frøet er modent om Sommeren, da den skyder Spire for Vinteren.

Gulerødder. Daucus Carota.

De fordre en dyb, varm, let og sandig Jord, som er gravet to Spademaal dybt. Jorden, hvori de saaes, maae ei være nyligen giødet, men i det mindste Aaret forud.

Frøet blandes med tør Sand, saaes i stille Veir og nedharves. Naar de have faaet fire

Blade,

Blade, renses de med Hakken fra Ukrud, og fortyndes, saa at de ei staae tættere end et Qvarteer; hvilket atter igientages om 3 a 4 Uger, og en 5 Uger derefter paa nye igien.

Naar Gulerødder optages om Høsten, saa vælger man nogle af de største til Frøeavling, hvilke forvares til Foraaret, og udplantes en halv Alen fra hinanden i Firkant, og renses fra Ukrud. Naar Frøet er vel modent, saa afskæres det tillige med Kronerne, (Umbellæ) paa hvilke man lader Frøet sidde til det skal saaes, og ophænger altsammen i en Pose for at tørres. Obs. Det Frøe som strax udgnides, tiener ei længer til at saae, end næste Aar, men det som bliver siddende paa sine Kroner, vil endog være tienlig til Udsæd tre Aar derefter.

Gulerødder saaes ogsaa paa fri Mark til Foder, da en saadan Ager pløies dybt om Høsten og rygges; og atter om Vaaren, saasnart Jorden tillader det, pløies vel, og harves jevn; hvorpaa Frøet saaes, blandet med Sand, og paa nye løst nedharves. Til dette Brug overgaae Gulerødderne Roerne, da de ere en uforlignelig Føde for Heste, Faar og Kiør, ligesom Rødderne tiene til at feede Sviin og Oxer. De som blive for at staae Vinteren over, give et tidligt Foder, førend endnu andet Græs om Vaaren fremkommer. Obs. Man kan saae Korn paa

samme Ager som Gulerødder, og naar det er indhøstet, lade Svinene oprode Rødderne og giøde sig selv.

Pastinak. Pastinaca sativa.

Saaes tidlig om Vaaren, i en dybt gravet, feed og løs Jord. Kan og saaes tilfælles med Gulerødder. Naar Pastinakkerne ere noget opvoxede, maae de fortyndes med Hakken 10 eller 12 Tommer fra hinanden, da tillige Ukrudet forstyrres; dette sidste gientages 3 a 4 Gange om Foraaret. Seent om Høsten opgraves endeel til Vinterbrug, og forvares i tør Sand, efterat Hiertebladene ere afskaarne, og Roden derved hindret fra at skyde Stilk; men de som blive staaende ude i Jorden, ere de beste næstfølgende Foraar; de tiltage endog i Vext midt om Vinteren, som er noget ganske ualmindeligt.

Til Frøeavling vælges de største og beste Rødder, som udplantes særskilt meget tidlig om Vaaren, to Fod fra hinanden, paa et Sted, hvor de kan staae i Lye for skarpe Vinde, som let kunde afbryde deres lange Stilke. I Tørke vandes de to Gange om Ugen, og holdes rene for Ukrud. I Begyndelsen af September, naar Frøet er vel modent, afskæres hele Kronerne (Umbellæ) med Frøet, og stikkes i Poser, som hænges op mod Solen for at tørres, og giemmes ligesom

Gule-

Gulerodfrøe. Sielden duer Frøet mere end eet Aar.

Petersille. Apium Petroselinum.

Den saaes tidlig om Vaaren i April; thi det varer næsten en 6 Uger, inden den kommer op. Og da det falder meget beqvemmere at rense den fra Ukrud, naar den staaer i Rader eller Render, saa kan den saaes i Breddene omkring andre Beder i Haugen.

Rodpetersille saaes ligeledes tidlig om Vaaren i god Jord, og naar Planterne ere noget fremkomne, saa fortyndes de ligesom Gulerødder med Hakken, til en 5 a 6 Tommer imellem hinanden, hvorved Ukrudet tillige forstyrres. I Julii kan man allerede betiene sig af den til Mad, da den koges ligesom unge Gulerødder. I September bekommer den ofte Størrelse med en maadelig Pastinak, naar den staaer i god Jord, og ei for tæt.

For dem, der have Faar, er det en nødvendig Sag, at have et Stykke Jord besaaet med Petersille, hvor de et Par Gange om Ugen kunne slippes ind en Times Tid eller to, for at bede; men et saadant Jordstykke maae vel vogtes for Harer, som fra alle Kanter søge derhen, og i Grund opæde Petersillen.

Selle-

Sellerie. Apium graveolens.

Frøet saaes betids om Vaaren i en feed og fugtig Jord, som jevnlig vandes, og naar Planterne ere noget fremkomne, udplantes de radviis, otte Tommer fra hinanden, holdes siden rene for Ukrud, og tilsidst hyppes Jorden ind til Rødderne, naar de næsten have faaet sin fulde Størrelse. Rødderne optages og forvares i Kieldere Vinteren over.

Til Frøe udplantes Rødder tidlig om Vaaren i feed og fugtig Jord, en Fodbred fra hinanden; og siden bindes Frøestienglerne til Stokke, at de ikke skal brækkes af Vinden, og vandes ofte i Julii, da Frøet begynder at dannes. Naar Frøet er modent, afskæres Stenglerne, og udbredes paa et Klæde mod Solen, for vel at tørres; hvorpaa Frøet udgnides, og bevares paa et tørt Sted. Frøet kan saaes om Høsten, som i visse Jordarter give følgende Aar større Rødder end de, som saaes om Vaaren.

Havrerod. Tragopogon porrifolium.

Frøet saaes betids om Vaaren i hule Render 9 eller 10 Tommer fra hinanden. Behøver siden intet videre Tilsyn, end at de opkomne Planter fortyndes med Hakken, til 6 Tommers Afstand fra hinanden i Linien, og holdes rene for Ukrud.

De

De bør ikke omplantes, hvorved de blive mindre i Vext. I let og ikke for tør Jord blive Rødderne allerede for Vinteren tienlige til Mad. Nogle optages seent om Høsten til Vinterbrug, og giemmes i Kieldere, men de der staae ude Vinteren over, blive følgende Aar, saa hastig de skyde Stilk udvelige; derimod afskæres disse unge Skud ved Jorden, naar de ere 4 eller 5 Tommer høie, og bruges som Asparges. De øvrige blive staaende til Frøesamling, hvilket daglig maae igientages, da Frøet afplukkes efterhaanden, alt som det modnes, thi ellers blæser det bort med Vinden. Roden bruges til Mad paa adskillige Maader, og spises stuvet som Asparges. See Fl. Dan. Oed. Tab. 797.

Giedeskiæg. Tragopogon pratense.

Denne avles og bruges paa samme Maade, som den foregaaende. De adskille sig derved, at den første har blaae eller rødagtige Blomster, men denne gule; den første har meget tyk Stilk tæt under Blomsten, men denne en jevn Stilk.

Skorzoner. Scorzonera hispanica.

Dens Frøe saaes betids om Vaaren i April, i en dyb, let og god Jord. Den beste Maade er følgende: Man giør efter Snor smaa Furer, en Fodbred fra hinanden, strøer Frøet i samme Furer

rer og tildækker det med en halv Tomme Jord; siden fortyndes de opkomne Planter med Hakken, dersom de staae for tæt i Raderne, i det mindste til en 6 Tommer fra hinanden, hvorved tillige Ukrudet forstyrres. At saae Frøet og siden omsætte Planterne, er ikke saa got; thi Rødderne brækkes derved, hindres og blive mindre i Vexten.

Rødderne taale at staae ude i Jorden hele Vinteren, optages efter Fornødenhed og ligeledes bruges som Asparges.

Til Frøe udvælger man nogle af de stærkeste Planter i Raderne, og binder dem ved Stokke. De blomstre derpaa i Julii, og give modent Frøe i Begyndelsen af August, som efterhaanden maae oppasses og afplukkes, paa samme Maade som foregaaende Havrerodfrøe. See Oders Fl. Dan. Tab. 816.

Rapuntsel. Campanula Rapunculus.

Dens Frøe saaes i Mai paa et skyggefuldt Sted, og naar Planterne have naaet en Tommes Høide, fortyndes de med Hakken, ligesom Rødlog til 4 Tommers Mellemrum, da ogsaa Ukrudet forstyrres; dette gientages siden nogle Gange. Henimod Vinteren blive Rødderne spiselige, enten raa i Salat, eller kogte som Asparges. De giøre siden Tieneste til næste Foraar,

aar, da de skyde Stilk, give klokkeformige Blomster i Julii, og modent Frøe om Høsten, som forvares til at saae. See Oed. Fl. Dan. Tab. 853.

NB. Skovrapuntsel, *) Phyteuma spicata. Saaet om Høsten, kommer bedre op, end om Vaaren. Roden dyrkes og bruges i alle Maader, som Campanula Rapunculus. Lüeder p. 847. Fig. sees i Oed. Fl. Dan. Tab. 362.

Rødbete. Beta vulgaris.

Den fordrer en dybt graven, let og løs Jord; thi ellers blive Rødderne mindre i Godhed og Størrelse. Dens Frøe saaes betids om Vaaren, saa snart Jorden er optøet, men ikke for tykt; naar Planterne have faaet fire Blade, renses de fra Ukrud med Hakken, og fortyndes i det mindste til en Fods Afstand fra hinanden. Høsten og hele Vinteren over ere Rødderne tienlige til at optages og bruges, men om Vaaren, naar de skyde Stilk, blive de træede. Man lader da nogle blive staaende igien til Frøe, ved hvilke fastsættes Stokke, hvortil Frøestilkene bindes med Bast. I September pleier Frøet at blive modent, da Stilke-

*) Denne Plante er nylig første Gang fundet i Norge, af den berømmelige lærde Hr. Professor Strøm.

Stilkene afskæres, og lægges ud for at tørres; siden udgnides Frøet, renses og forvares.

Reddiker. Raphanus sativus.

Reddiker variere paa tre Maader, og ere enten Sommerreddiker, som ofte skyde Stilk og Frøe første Aar de saaes, eller Vinterreddiker, hvis Rod udentil er sortstribet, og mere skarp: eller Rodiser, (Raphanus Radicula) med Rødder, som stikke frem over Jorden.

Reddiker og Rodiser saaes Tid efter anden fra Vaarens Begyndelse, alt eftersom man vil have dem smaae, til daglig Brug. Saasnart de faae 5 eller 6 Blade, maae de med en smal Hakke fortyndes til 3 eller 4 Tommer fra hinanden, hvorved tillige Ukrudet forstyrres. Til Frøeavling udvælger man et Stykke vel omgravet Jord, optager og omplanter i Mai de største Rodiser, 2 Fod fra hinanden i Linier, af halvanden Alens Mellemrum, og holder dem fugtige til de igien komme sig. Siden fordre de ei mere Tilsyn, end at Hakken holder dem rene fra Ukrud, indtil de selv bedække Jorden. Naar Frøehusene blive hvide, maae de nøie vogtes for Fugle, og naar Frøet er fuldmodent, afskæres Stenglerne og tørres i Solen, da Frøet siden udgnides, og vel bevares for Muus. Reddiker og Rodiser avles begge paa een Maade. Obs. Raph. sat. gongylodes, Langreddiker, ere de første og beste,

beste, ofte af 8 Markers Vegt; de trives best i en ugiødet muldblandet, løs og fugtig Leerjord. K. Sv. V. Akad. Handl. 1767. p. 124.

Feldkrop. *) Valeriana locusta.

Den forplantes ved Frøe, og bør saaes seent om Høsten i feed og fugtig Jord, paa et Sted, hvor den kan blive staaende, da den om Vaaren, saasnart Sneen er borte, giver en sund og brugbar Salat. Om Sommeren er den uspiselig. Fig. sees i Oeders Fl. Dan. Tab. 687.

Hvidløg. Allium sativum.

Forplantes let ved sine i Toppen siddende Knoppe, saavel som ved Rødder, hvilke sættes tidlig om Vaaren 4 eller 5 Tommer fra hinanden, og siden holdes rene for Ukrud. I Julii sammenbinder man paa enhver Plante alle Bladene i et Knippe, at de ikke skal skyde sig op til Frøe; men faae store Rødder. Naar Bladene begynde at falde, optages Løgene, og hænges paa et tørt Sted til Vinterbrug.

Rød-

*) Denne fandtes ej i Originalen; dog troede Udgiveren, den for sin Nyttes Skyld i Medicinen og Huusholdningen fortiente et Sted her. I hidsige Febrer, saavelsom andre Svagheder, anprises den som et tienligt Huusmiddel, at bruge tillegemed Citronsaft paa Krydder-supper.

Redløg. Allium Cepa.

Dens Frøe saaes ganske tidlig om Vaaren ved klar Himmel, i et vel gravet og finharvet Bede, eller anden løs og let Jord. Hen ved 6 Uger derefter pleie Løgene at være saa vidt opkomne, at de med en smal Hakke, af halvtredie Tommes Brede, kunne renses fra Ukrudet, hvilket dog maae skee i Tørveir. Det Udkrud, som befindes imellem samme, bør forsigtig borttages, og Løgene tillige saa meget fortyndes, hvor de staae for tæt, at de faae i det mindste to Tommers Brede mellem hinanden. Dette Arbeide gientages en 5 Uger derefter, da ligeledes Løgene fortyndes til en Haandbreds Afstand fra hinanden; og tredie Gang, en 6 Uger derefter; da Løgene fortyndes til en 6 Tommers Mellemrum. I August pleie Løgen at være fuldvoxen, og kiendes derpaa, at Stilken affalder og visner. Løgene maae da optages, og vel tørres og vendes, inden de nedlægges Vinteren over. Man binder dem paa Halmreeb, som ophænges paa et tørt Sted, eller i en Kielder; de kunne ogsaa lægges i et Garn, som hænges op ved Siden i en Skorsteen, eller og nedlægges i tør Aske Vinteren over.

Til Frøeplanter udvælges om Vaaren de største og beste Løg, som udplantes efter Snor, i en 6 Tommer dyb Fure, med 9 Tommers Afstand

fra

fra hinanden, og en Fodbred imellem hver Fure. En fire Uger derefter pleie de at fremskyde Frøestilke, som imaerfort renses fra Ukrud; og naar de i Junii vise Blomster, bindes de med Bast til nedsatte Stokke. Naar Frøehusene blive sorte, og begynde at sprække om Høsten, er det Tegn til Frøets Modenhed. Toppene skæres da strax af, som ellers hastig tabe sit Frøe; torres under Tag ved Solen, da Frøet let udgnides, renses, torres endnu engang i Solen, og giemmes. Det russiske eller egyptiske Slags, faaer ofte en Løg som en liden Roe, hvilken, naar den nedlægges nogen Tid i Eddike i en Steenpotte, at Skarpheden kan tabes, giver en meget behagelig Smag.

Porro. Allium Porrum.

Den saaes og behandles paa lige Maade, som foregaaende Rødløg. Men da Porro taaler at staae ude hele Vinteren, er det meget lettere, at formere den ved Løg eller Rødder, som udplantes med en halv Fods Mellemrum i September, end ved Frøe.

Skovløg. Allium Scorodoprasum.

Denne taaler at staae ude hele Vinteren. Den forplantes ogsaa let, saavel ved Rødder, som ved de i Toppen siddende Knoppe, der sættes 4 eller 5 Tomme fra hinanden, og holdes siden rene for Ukrud.

Den tages ei op til Vinterbrug, førend Stengelen (Scapus) visner; og paa samme Tid bør Udplantningen skee for næstfølgende Aar; thi den vil plantes om Høsten, hvis Løgen skal faae sin tilbørlige Størrelse.

Kokleare. Cochlearia officinalis.

Voxer vildt, og med liden Møie forplantes til Salat og grønne Safter. Den saaes best om Sommeren eller Høsten, naar Frøet er modent, i et fugtigt og skyggefuldt Bede, da den næste Vaar kan bruges; men saaes den om Vaaren, kommer den vanskelig op og bliver seent brugbar. Saasnart Frøet modnes, visner Urten. Man kan og lade den saae sig selv paa Stedet, hvor den staaer.

Vinterkarse. Erysimum Barbarea.

Frøet saaes i Julii eller August, saasnart det er modent, til Vintersalat, paa det Sted, hvor den bestandig skal blive staaende og voxe; man kan da fra November til henimod Vaaren have rigelig Forraad af unge Planter til Salat, som kunne afskæres. Den trives allesteds, og man behøver alene at give den et Sted, at saae sig selv paa, uden videre Umage. Men saaes den om Vaaren, kommer den neppe op.

Cikø-

Cikorie og Endivier. Cichorium Intybus & Endivia.

Begge forplantes ved Frøe til Salat. Cichorium Intybus voxer i Almindelighed vildt i Dannemark, saaer sig selv om Høsten, og vedvarer i flere Aar. Men Endivier maae saaes om Vaaren, da Planterne siden henflyttes i et dertil indrettet Bede, i hvilket giøres Rader efter Snor, en Fodbred imellem hver Rad. Endivieplanterne sættes da i disse Rader, ti Tommer fra hinanden, vandes og holdes rene for Ukrud. Saasnart de ere noget store, sammenknippes efterhaanden alle Bladene i Toppen med Tragd eller Bast, til de blive blege og bløde til Salat.*) Men ublegede koges de som Spinat.

*) Vor berømte Hr. Professor Tode, der i Sundhedsbladene No. 33 og 34 nylig giorde sig Publikum forbunden, ved en fuldstændig Underretning om den ypperlige Nytte, Smørblomsten eller Fivlen, (Leontodon Taraxacum) stifter som Lægemiddel, saavel i Koldfebre, som en Mængde andre Svagheder; anpriser ogsaa de første unge Blade af samme, som en god Salat, der ikke giver Cikorie, Endivier eller Karse noget efter. Naar den indflyttes i Hauger, for at bleges til Salat, tilraader Miller, betimelig og førend Frøet modnes, at oprykke samme med Roden, at den ei ved sin fine Uld, som Vinden meget let omspreder, skal udbrede sig, og blive til et Kadeligt Ukrud. Dens Rødder tiene til Kaffe; og Lueder foretrækker dem til dette Brug, endog for de ellers dertil saa anvendelige Cikorierødder. Fig. sees i Oed. Fl. Dan. Tab. 574.

Til Frøesamling blive enten tilbage i Rederne, eller udsættes i Linier om Vaaren nogle Planter, inden de skyde Stilk, halvtredie Fod fra hinanden, hvilke siden bindes til Stokke, at de ei brækkes af Vinden, samt til Frøet er modent, holdes rene for Ukrud, da Stilkene afskæres, og udbredes paa et Klæde mod Solen til Eftertørring. Man maae ei bie, til Frøet er modent; thi da skulde det først modne falde af, og spildes.

Annuelle-Vexter, hvis Rødder uddøe hver Vinter, naar de have givet Frøe, og maae saaes hvert Foraar.

Laktuk. Lactuca sativa.

Salat pleier hvert Aar at saaes efterhaanden. Man begynder saa tidlig om Vaaren som Aarstiden tillader, og naar Planterne ere opkomne, fortyndes de med Hakken til 10 Tommers Mellemrum, og befries fra Ukrudet.

Disse med Hakken optagne Planter, nedsættes da i et andet, med god Jord forsynet Bede, 10 Tommer fra hinanden, og slaae got an, saalænge de ere spæde. Disse bekomme vel ikke saa store Hoveder, som de, hvilke forblive paa Stedet uomflyttede; men da de knytte sig senere, saa komme de vel tilpas efter de første.

Til

Til Frøe udvælges de største, faste og flade Hoveder. Ved disse sættes Stokke, til hvilke de fastbindes; da de andre imellemstaaende efterhaanden borttages inden de begynde at blomstre. Frøet samles, alt efter som det modnes, hvilket ei skeer paa eengang; tørres siden vel, ophænges og bevares for Muus.

Portulak. Portulaca oleracea.

Saaes efterhaanden, alt som man vil have den spæd til, i let, feed og sandig Jord. Siden behøver den ei videre Tilsyn, uden at holdes reen for Ukrud, og i stærk Hede vandes een, to eller tre Gange om Ugen.

Til Frøe, lader man nogle af de først saaede staae ubrugte, som naar de modnes og Frøet bliver sort, afskæres og udbredes paa et Klæde i Solen, til Fuldmodning; derefter udgnides Frøet og renses ved et Sold fra Avnerne.

Spinat. Spinacia oleracea.

Spinat saaes ligeledes hvert Aar efterhaanden, fra Vaarens Begyndelse, omtrent eengang om Maaneden. Naar Planterne ere opkomne, fortyn, des de med Hakken til 3 Tommers Afstand fra hinanden, og holdes rene for Ukrud Siden fortyndes de efterhaanden, alt som de optages til Brug, til enhver har 8 a 10 Tommers Plads; hvorefter den i god og feed Jord pleier at voxe fortreffelig.

Naar Frøekiernerne begynde at blive hvide og modnes, maae hele Planten optages af Jorden, og udbredes nogle Dage i Solen, for at tørres; den vendes og vogtes for Fugle, siden udgnides Frøet, renses, og forvares vel for Muus.

Mangold. Beta vulg. cicla.

Bruges til Suppe og stuvet Kaal. Den saaes tyndt i let Jord i April, og naar Planterne ere opkomne og have fire Blade, saa fortyndes de med Hakken en 6 Tommer fra hinanden, og renses fra Ukrud. En 3 eller 4 Uger derefter gientages det samme, da Planterne fortyndes til en 8 a 10 Tommers Afstand fra hinanden. Siden forekommer man, at de ei løbe i Frøe, ved at afskære Frøestilkene, paa nogle faa nær, som bruges til Frøesamling, og hvilke bindes ved Stokke, til Frøet modnes, da det samles paa samme Maade som Rødbetefrøe.

Den saaer sig nok selv, hvor den staaer, og kommer vel tidligere op næste Vaar; men løber for hastig i Frøe, og bliver hverken saa moden eller stor, som naar den paa forestaaende Maade behandles.

Melde. Atriplex hortensis.

Den forplantes ved Frøe, saavel tidlig om Vaaren, som ved Mikkelsdags Tid om Høsten; eller saasnart Frøet modnes; thi den høstsaaede

bliver

bliver i det mindste en Maaned før brugbar til Mad. De opkomne Planter fordre ei videre Umage, end at fortyndes med Hakken til 4 Tommers Afstand fra hinanden, og renses for Ukrud; hvilket atter gientages engang i Tørveir, naar de have naaet 4 Tommers Høide. Bladene blive i feed Jord usædvanlig store, naar de fortyndes, hvori deres Godhed ogsaa bestaaer, da de spises spæde. Nogle Planter lader man staae til Frøe; og naar Frøet er modent, afskæres Frøestilkene, som derefter udbredes paa et Klæde og tørres i Solen; hvorpaa det udgnides og giemmes. Melde bruges og som Spinat.

Kiørvel. Scandix Cerefolium.

Saaes først tidlig om Vaaren paa et fugtigt og skyggefuldt Sted, og naar Frøet er modent, saaer den sig selv, og kan bestandig nyttes hvor den staaer. Den forplanter sig derefter bedre selv, end naar den saaes; kun at Stedet holdes reent for Ukrud. Men vil man have den i Mængde, saa samler og bevarer man Frøet, til fremdeles at saae engang om Maaneden.

Dill. Anethum graveolens.

Fordrer mindre Umage end nogen anden. Saasnart Frøet er modent, saaes det strax om Høsten. At saae den om Vaaren, lykkes ikke saa vel. Naar den er noget fremkommen, mage den

fortyndes med Hakken til 8 a 10 Tommer fra hinanden. Siden behøver den ei videre Tilsyn. Den forøger sig derefter selv, hvor den staaer; alene at Ukrudet forstyrres med Hakken og Jorden holdes løs. Den bør tages til Brug, saasnart Frøet er dannet og medens Kraften er i Urten. Frøet bruges ogsaa i Brød ligesom Kummen.

Fennikel. Anethum Feniculum.

Fordrer en let og sandig Jord; blomstrer i Julii, og modnes til Frøe om Høsten. Det er i Almindelighed best at saae Frøet strax, naar det er modent, da det kommer op deels samme Høst, deels næste Foraar. Den fordrer ingen videre Umage, end at holdes reen for Ukrud, og fortyndes, naar den staaer for tæt.

Obs. Fennikelfrøe bringes sikkerst til Modenhed, naar Rødderne optages om Høsten, forvares i tør Sand i Kieldere Vinteren over, og udplantes i sandige Beder om Vaaren. K. Sv. V. Ak. H. 1753. p. 320. *)

Karse. Lepidium sativum.

Saaes Tid efter anden til Salat i smaae Render eller Rader, noget tæt; kommer gesvindt op, og bør bruges tidlig. Den saaer og forplanter sig ligeledes selv. Det krausbladede Slags er den beste.

Sar.

*) I kolde Egne er Fennikelen kun annuell; i de varmere, er den perennerende.

Sar. Satureja hortensis.

Dens Frøe saaes i April, i løs og let Jord, hvor den bliver staaende uden Omflytning. Den saaes tyndt, og holdes reen for Ukrud.

Rosmarin. Rosmarinus officinalis.

Den voxer til store Buske og forplanter sig selv i de varme Lande; men hos os saaes den af Frøe om Vaaren, i en løs, mager og sandig Jord, og afskæres om Høsten; hvorpaa Roden uddøer om Vinteren. Den kan ogsaa forplantes om Vaaren ved Qviste, som nedstikkes i Jorden, og vandes, da de slaae Rødder og kan staae inde i Potter Vinteren over. En liden Qvist heraf krydrer og sætter en behagelig Smag paa Kiødsupper, saasom Hønse- og Oxekiødsuppe m. m. Den giver ei modent Frøe hos os.

Merian. Origanum Majorana.

Opelskes af Frøe, som saaes om Vaaren i en varm og feed Jord; og naar Planterne ere en Tomme høie, saa omplantes de i Fürkant, 6 Tommer fra hinanden, og holdes fugtige med Vand. Siden renses de fra Ukrud, da de snart skiule hele Bedet. Saasnart de begynde at vise Blomster, maae de afskæres til Brug.

Ba-

Basilike. Ocymum Basilicum.

Dens Frøe saaes om Vaaren i en varm Drivbænk, og siden naar Luften bliver varmere, udplantes i feed Jord, samt flittig vandes og holdes reen for Ukrud.

Den modner neppe Frøe hos os, men sættes i Potter og indflyttes, naar det bliver koldt om Høsten, paa et varmt Sted, eller plantes i Drivbænk under Vinduer.

Indiansk Karse. Tropæolum majus.

Man stikker Kiernerne eller Frøet i Jorden om Vaaren, der hvor den skal blive staaende, helst paa et Sted, hvor dens Stengler have noget Tilstød, eller og sætter Stokke omkring dem, hvorom de slynge sig, og vise smukke Blomster; i andet Fald brede de sig henad Jorden, og bedække de nærstaaende Vexter. Blomsterne spises meget i Salat, og Kiernerne selv eller Frøet giemmes, nedsyltes og bruges som noget af det fornemste i Saucer.

Agurker. Cucumis sativus.

Agurker plantes enten i jevne og platte Beder, eller i forhøiede Beder eller Bænke. Til et plat Agurkebede opgraves og plantes et Stykke god og feed Jord, som harves og jevnes. Siden drages

efter

efter Snor, to Furer midt i Bedet, en Fod imel-
lem hver Fure; i disse lægges Agurkekiernerne en
Tomme fra hinanden, og overdækkes med Jord en
Tomme høit. Dog bliver en liden Hulning langs
Kierneraderne, for Vandningens Skyld.

Til en forhøiet Bænk graves først et Bede,
og harves jevnt. Midt paa Bedet lægges raad-
den Gødsel, et halvt Qvarteer høit; hvorpaa Jor-
den fra begge Sider forhøies saa meget over Gød-
selen, at der bliver en Haandbred imellem denne
og Kiernerne. Bedet jevnes, og gives en liden
bred Fordybning ovenpaa. I denne lægges Kier-
nerne en Tomme fra hinanden, og overdækkes en
Tomme høit med god Jord; men paa begge Sider
af Kierneraderne gjøres en Forhøining af Jord,
saa at Regn og Vand kan blive staaende midt i
den lille Grøvt, over Frøet.

Tiden at lægge Agurkekierner, er, naar man
nogenlunde er sikker for Nattefrost, men skulde
den indfalde, saa maae Bederne om Nætterne til-
dækkes med Enebær- eller Granris.

De rette Liebhabere af denne Vext grave
en Grøvt efter Længden, fylde den med varm
Hestemøg, forhøie og jevne Jorden til begge Si-
der, og lægge et Qvarteer fiin og feed Jord langs
efter Ryggen, hvori Agurkekiernerne sættes paa
ovenmældte Maade.

Tvip-

Tvivler man om Kiernernes Godhed, saa lægges de tættere; men blive da Planterne for tætte, er det bedre at tage de overflødige bort, og plante dem i et andet Bede, som flittig vandes og ofte give før Frugt, end de der blev staaende. I vaade Aar ere forhøiede Agurkebænke best; men i tørre lave Bænke.

Meloner. Cucumis Melo.

Til Meloner fordres en varm Drivbænk, med Vinduer eller Papiirsrammer over, som til Tobaksfrøe. Bænken indrettes saaledes: Den graves en Alen dybt i Jorden, og saa bred, at den paa alle Sider gaaer en halv Alen uden for Vinduesrammerne. Man sammenblander i en Dynge en lige Deel Hestestrøelse og Halm eller Høe, som naar det er bleven varmt, fyldes i Grøften og trædes noget ned, men ei for haardt. Oven paa dette lægges 2 Alen frisk Hestemøg. Naar den har lagt nogle Dage, til den paa nye bliver varm, saa harves Gødselen ud, at Bænken bliver jevn, dog lidt heldende mod Sønden. Den trampes derpaa haardt og tæt sammen, Vindueskarmen sættes paa, og en Haandbred høit Koemøg lægges oven paa den forrige Gødsel. Paa dette kommer en Haandbred fiin Jord, saa at den ligger jevnt med Karmen; da ogsaa uden om Karmen lægges til en halv Alens Brede frisk Hestemøg,

nøg, jevnt op med Karmbredden. Naar Jorden bliver varm i Bænken, saa vandes den engang om Dagen, til den bliver udfugtet og frodig. Obs. En Drivbænk holder sin Varme i 8 Maaneder, naar den vexelviis fyldes med Garverbark af Eeg eller Birk, og derpaa ganske fyldes med løs Hestestrøelse; hvorpaa, naar dette begynder jevnt at brænde og synke tilsammen, atter fyldes Garverbark til en Alens Høide, eller mere; og naar det øverste Lag ligeledes er opvarmet, lægges god Jord oven paa til 13 Tommers Høide K. Sv. V. Ak. H. 1741. p. 114. I denne lægges nu Melonkernerne *) en Tomme dybt, hvorpaa Jorden klappes jevn med en Skuffe, overstrøes med hvid Sand og tildækkes med Vinduer, som maae nøie passe, men aabnes daglig tre Finger høit eller mere, om det er meget varmt, og Solen skinner. Saasnart Planterne begynde at faae flere end to Blade, bør de flyttes i en anden tilberedet Bænk, som er anlagt og indrettet paa samme Maade; og naar de ere satte i denne, gives dem, ved at tildække Vinduerne, Skygge i nogle Dage, til de have fæstet Rødder, dog maae de have Luft om Dagen. Saasnart Hjertespiren er noget fremkommen, saa afskæres den ved Bladene, da

Side-

*) De Melonkierner, som flyde ovenpaa, naar de kommes i Vand, give, efter den berømte Millers Erfaring, en mindre fast og kiedrig Frugt; følgelig ere de ogsaa mindre tienlige til Plantning.

Sideskuddene komme; af hvilke man beholder tre, de andre skæres bort. Naar enhver Green har faaet fire Leed, saa afskæres Rankerne uden for det tredie Leed. Derefter fremkomme Frugtrankerne fra Siderne, hvilke man lader brede sig ud over Bænken, og da snart give Frugt; dog bør de ei tillades at ligge krydsviis over hinanden. Under et Vindue af 2 Alens Længde og en Alens Brede, kan ei mere end to Planter voxe. Dog sættes fra Begyndelsen flere Planter, af hvilke de stærkeste beholdes; de øvrige optrykkes.

Naar Forhøiningen eller Gødselbunken uden om Vindueskarmen synker og taber sin Varme, maae der strax lægges varm Strøelse eller Hestemøg oven paa, at Bænken kan beholde sin jevne Varme. Skulde Bænken være for varm og tør inden i, saa bør den vandes med kuldslaaet Vand, at Jorden stedse kan holdes fugtig.

En anden Maade at plante Meloner paa.

Først maae man være forsynet med gode Melonkierner, hvoraf de to eller tre Aar gamle ere de beste. Kiernerne blødes nogle Timer i Melk, før de lægges. Paa eet eller to Vinduers Brede lægges de derpaa temmelig tæt, i en vel varm Drivbænk. Er denne, som den bør være, saa komme de op femte Dagen efter Nedlægningen, da de, som staae for tæt, optages med Fingeren,

og

og nedsættes igien paa et andet Sted. Siden hyppes Jorden ind om Planterne, at de kan skyde Rødder fra Stammen, saa den bliver kort og stærk. De vandes to eller tre Gange om Ugen, efter Veirligets Beskaffenhed. Planterne gives, medens de ere smaa, ingen Luft, uden at de vilde blive smale i Stammen, da det forekommes ved Jordens Forhøining omkring dem. Saasnart Planterne have faaet tre Blade, og den første Afskæren er giort, saa flyttes de varsomt i den anden Bænk, hvor de skulle staae, som derfor maae være færdig. Man kan og sætte Planter i noget aaben flettede Vidiekurve, som fyldes med god Jord og nedgraves i Bænken. Disse Kurve med Melonplanterne i, kunne staae tæt ved hinanden, til Planten begynder at bære Frugt, da man tager Kurven med Planten op, og sætter den i en ganske almindelig Bænk, hvori er lagt lidt varm Hestemøg paa Bunden, og en Haandbred Jord oven paa. Disse Nyflytninger holdes nogle Dage i Skygge, til de faae fæstet nye Rødder; da man ved denne Afverling med Kurve, kan hele Sommeren have Meloner, som modnes efterhaanden, end- og uden Vinduer.

NB. Tidlige Meloner saaes i Februari, modnes ved Udgangen af Mai eller Begyndelsen af Junii Maaned 2c. under Vinduer.

De, som saaes i Martii, modnes i Slutningen af Junii eller i Julii ꝛc., alt som man nøie iagttager Flytningen med Kurverne.

Hanblomsterne komme først, siden Hunblomsterne, som gemeenlig have sin Frugtæmne under Blomsten. Tredie Leed fra Frugten afskæres Ranken. Naar Frugten er saa stor som et Hønseæg, lægges en Tagsteen derunder, at den ei skal tage Forraadnelse eller Affmag til sig.

Vandmelon. Cucurbita Citrullus.

Plantes og behandles paa lige Maade som foregaaende, men er hos os mindre i Brug, Frugten kisler stærkt.

Pompe, Kyrbis. Cucurbita Pepo.

Vil man have Frugten moden, saa sættes Kiernerne i April i en varm Bænk, eller under Papiirvinduer, med Tobaksfrøe. De opkomne Planter nedsættes atter, med mere Mellemrum, i en maadelig varm Bænk, til Kulden er forbi, eller i Kurve, ligesom Meloner, og siden vidtløftig udplantes paa sine bestemte Steder, samt i stærk Hede flittig vandes. Af den modne og forvællede Frugt koges Pompgrød, med Melk, Smør og Peber, hvilken smager som Blomkaal. For sin Fornøielse kan man, naar den største Kulde er forbi, plante Kyrbiskiernerne paa hvilket

Sted

Sted man vil, da Vexten gives frit Løb over Gierde og Vægge.

Kalabas, Flaskekyrbis. Cucurb. Lagenaria.

Bruges til Mad, inden Skallen bliver for haard; da hele Frugten koges, bestænkes med Eddike og krydres. Den plantes dog meest for Fornøielse i Europa. Skallen paa Frugten bliver haard som Træe, naar den tørres, efter at Kiernerne og Kiødet er udtaget; den kan modtage Vand, og tiene til adskilligt Brug, især da den i varme Sommere bliver udsædvanlig stor, hen ved 6 Fod lang, og halvanden tyk. Men om Frugten skal naae sin Modenhed, saa maae Kiernerne sættes i Drivbænk i April, og siden udflyttes i en anden Drivbænk eller Kurve, ligesom Meloner behandles, da de, naar Sommervarmen kommer, udplantes og sættes i Solen ved en Væg eller Gierde, samt flittig vandes, saa ofte det udfordres.

Koriander. Coriandrum sativum.

Frøet saaes om Høsten i frisk og vel gravet Jord, og naar Planterne siden fortyndes med Hakken til 4 Tommers Vidde, og Ukrudet tillige forstyrres, saa giver den rigelig Frøe, og saaer

sig siden selv hvor den staaer, under samme Behandling.

Anis. Pimpinella Anisum.

Den saaes om Vaaren i en løs og varm Jord, hvor den bliver staaende, i Lye for Vinde og i aaben Soel. Fordrer siden ingen Umage, uden at holdes reen for Ukrud, og fortyndes lidt med Hakken, til Frøet er modent.

Erter; Sukkererter. Pisum sativum.

Erter plantes betids om Vaaren, adskillige Gange efter hinanden i en 14 Dage, i smaa, efter Snor dragne Furer, 3 Fodbred fra hinanden, og en Tomme imellem hver Ert, samt bedækkes med 2 Tommer høi Jord. Men af det store Slags Erter udfordres en 8 til 10 Tommers Brede imellem hver; thi ellers stige de for meget i Høiden, og give liden Frugt. Naar Planterne ere 8 til 10 Tommer høie, maae de forsynes med Stænger. *)

Kryberter. Pisum Nanum.

Plantes tættere sammen i to Tommer fra hinanden giorte Rader eller Furer, og behøve ei mere end en Tommes Mellemrum. Lægges de i en Drivbænk,

*) Naar man udbløder Erterne, førend de lægges, i Vand og Faaremog, fremkomme de deste hastigere.

bænk, bære de baade tidligere og mere. Man har flere Slags Haugeerter, som alle best plantes paa den Maade, at man med en smal Hakke drager to Tommer dybe Furer efter Snor, og naar Erterne ere lagte i Furen, saa føres Jorden jevnt over dem med Hakken.

Tyrkiske Bønner. Phaseolus vulgaris.

De plantes saa tidlig om Vaaren, som Stedets Beliggenhed tillader, hvilket man af Erfarenhed paa ethvert Sted maae vide. Til den første Plantning tages helst Krybbønner, (Phaseol. nanus) som lægges i tør og varm Jord. Bønnerne lægges i Furer, dragne med Hakken, efter Snor, 4 Fodbred imellem hver, og to Tommer imellem hver Bønne; hvorpaa Jorden med Bagen af Hakken føres over dem til en Tommes Høide.

Den anden Plantning skeer i Mai, helst med Stangbønner, som lægges paa samme Maade, men gives større Mellemrum, og stages, naar de ere opkomne.

Til Frøebønner lader man nogle blive staaende urørte, til de modnes, da de vel tørres og forvares.

Bønner. Vicia Faba.

De plantes i Hauger i halvtredie Fod fra hinanden dragne Furer, 4 Tommer imellem hver Bønne, paa et frit og aabent Sted, og i god Jord.

Kikerter. Cicer arietinum.

Sættes om Vaaren, ligesom andre Erter i halvanden Tommes dybe Furer, som fyldes med Jord. Erterne lægges to Tommer fra hinanden i Furen, og imellem hver Füre gives 3 Fods Rum til Gange, siden holdes de rene for Ukrud. *)

Lindser. Ervum Lens.

Saaes om Vaaren i en varm og let Jord. Saaer man dem ligesom Erter i Render eller Furer, halvanden Fod fra hinanden, saa komme de sig bedre, og kan lettere holdes rene for Ukrud, hvoraf de let qvæles. Men disse og næstforegaaende

*) Dette Slags Erter dyrkes i stor Mængde i Spanien og Barbariet. Vor berømte Naturkyndig, Hr. Lektor Vahl har paa sine Reiser i disse Lande spist dem, og fundet dem særdeles velsmagende. De plantes der, efter hans Beretning, saaledes: Paa et dertil udseet Sted giores smaa Huller, med to Tommers Mellemrum, hvori først lægges lidt Godsel, oven paa denne stroes nogen Jord, paa hvilken Erten lægges, da Hullet igien fyldes med Jord.

de ere en haard Føde, som fordrer stærk Mave og Bevægelse.

Aspargeserter. Lotus Tetragonolobus.

De plantes om Foraaret i Linier med en Tommes Mellemrum, og behandles i øvrigt som andre Erter. De blomstre i Junii og Julii. Efter et lidet Opkog spises de kolde med Eddike, Peber og Olie, som Salat; bruges ogsaa paa andre Maader, men tørrede ere de utienlige til Kogning. *)

Senep. Sinapis alba & nigra.

Senep kan saaes baade Høst og Vaar. Den hvide, som kaldes engelsk Senep, er meget skarpere. Den saaes om Vaaren temmelig tyndt, og siden med Hakken holdes reen for Ukrud, samt fortyndes til en halvanden Fods Mellemrum. Den hvide modner sildigere end den sorte. Saasnart Frøehusene tabe sin grønne Farve, maae den afskæres, og lægges til Eftertørring nogle Dage paa et Klæde, da Frøet siden udgnides og renses.

*) Denne Artikel har Udgiveren tilføiet efter Lueder. Nogle plante ogsaa disse Erter i Haugerne for deres smukke Blomsters Skyld. I saa Fald lægger man hist og her 5 til 6 Stykker tæt ved hinanden, paa det Sted, hvor de bestandig skal blive staaende uomplantede. Naar de alle ere opkomne, oprykkes nogle Planter, saa at alene to eller tre blive staaende tilbage.

NB. Da det ikke gaaer an, at udsaae Frøet paa alle Steder lige tidligt, saa maae man deri, især i Norge, rette sig efter Stedets og Klimatets forskiellige Beskaffenhed og Brug, saavelsom efter Vaarens tidligere eller senere Ankomst i Almindelighed.

Plantæ perennes.

Hvis Rødder staae i flere Aar.

Kartofler eller Potæter. Solanum tuberosum.

Potæter fordre en dyb og løs Jord, som ikke er for meget tør eller vaad. De plantes lettest efter Engelsk Maade i en Ager, som tvende Gange pløies vel dybt, men førend sidste Pløining giødes med kort og vel brændt Gødsel. Til Slutning pløies Furer 3 Fodbred fra hinanden, som ere 7 til 8 Tommer dybe, og i disse Furer nedlægges Potæterne, en halv Fod fra hinanden, hvorpaa Furerne igien fyldes med den opløiede Jord. Efter dette overharves altsammen vel, saa at Jorden bliver fiin og muldet; imidlertid udsættes denne Harvning noget efter Plantningen, dog at den skeer inden Planterne opkomme og kunne skades af Harven. Siden behøve de en

Gang-

Gangplov til at omkaste Jorden og rense Gangene fra Ukrudet imellem Rødderne; men i Mangel deraf, bruges Hakker eller Spader, hvormed Jorden tillige indføres og forhøies til Raderne paa begge Sider, inden Vexten skyder sig for meget i Høiden, og bedækker Gangene.

Til Udplantning bør ikke tages de mindste, ei heller sønderskaarne Stykker; men hele og store Potæter nedsættes.

Saasnart Planten begynder at fryse bort, maae Potæterne opgraves og forvares i meget tør Sand i Kieldere, at den ikke skal tage Skade af Kulden.

Jorderteskokker eller Jordæbler. Helianthus tuberosus.

Plantes enten om Høsten eller Vaaren i løs Jord, helst ved et Gierde eller afsides i Haugen. De sættes temmelig tyndt i Jorden, eller i Furer efter Ploven, af de mindste Rødder, eller og af store Rødder, som skæres i mindre Stykker, med et Øie paa hvert. Om Høsten, naar deres Stilke ere visne, opgraves og giemmes de største til Vinterbrug i Kieldere, og de mindste lægges i Jorden igien. Det samme giør man om Vaaren med de øvrige. Anden Plantning behøves siden ikke; thi hvor de eengang blive plantede, er det vanskeligt

at faae dem udryddede. Naar Jorden dybt opgraves hvert tredie Aar, saa faae de mere Rum og Styrke i Vexten.

Hedenødder. Lathyrus tuberosus.

Forplantes ved Rødder i dyb og løs Jord. Det er siden vanskeligt at kunne udrydde dem; thi de krybe og forøge sig selv i Dybden og til alle Sider. Saa ofte de opgraves til Brug, lader man de mindste Rødder blive tilbage i Jorden, og videre Plantning behøves ikke. Men som det er ofte vanskeligt at finde dem med Spaden, saa kan man ikke være sikker paa dem, med mindre de plantes i en halvanden Alens dyb Grav, med flade Stene i Bunden og ved Siderne, dog skraa hældende for Vandet. Rødderne spises kogte og skrællede med Smørsauce.

Obs. Hedenødder plantes best paa et Steenhæld, hvorpaa lægges en Alen høit god sort Jord. Om Høsten naar Planten er uddød, opgraves Jorden, da de største forvares til Brug, i Sand i Kieldere, og de øvrige nedlægges i Jorden igien.

De behøve at staae to Aar eller længere i Jorden, inden de naae sin fulde Størrelse. K. Sv. V. Ak. H. 1773. p. 146. Fig. sees i Oed. Fl. Dan. Tab. 781.

Suk-

Sukkerrødder. Sium Sisarum.

Forplantes paa to Maader, baade ved Frøe og smaa Rødder. Frøet saaes tidlig om Vaaren, i en løs og fugtig Jord, enten paa et heelt Bede, eller og i Rader. En 5 eller 6 Uger derefter, vise Planterne sig, og naar de ere saa store, at man kan kiende dem fra Ukrudet, maae de renses fra samme med en Hakke, hvormed man tillige fortynder dem til 4 Tommers Afstand fra hinanden. De renses siden ofte fra Ukrud paa samme Maade, naar det behøves. Om Høsten naar Bladene guulne, pleie Rødderne at være brugbare. Men vil man have ret Nytte af Sukkerrødder, saa udplantes eller saaes de i 3 forskiellige Beder; da Rødderne ved Plantningen gives en Fods Mellemrum. Næste Aar optages Rødderne efter Fornødenhed af det første Bede, saa længe Jorden er aaben; men hver Gang afsondres de mindre Rødder, og strax med en Plantestok nedstikkes i Jorden igien; de største bruges til Mad. Det andet Aar fortfarer man ligesaa med det andet Bede; i følgende Aar paa samme Maade med det tredie; hvorefter man igien begynder paa det første. Paa denne Maade faae Rødderne i hvert Bede tilstrækkelig Tid til at blive store; og heller ikke behøves nogen videre Plantning, men alene at holde Ukrudet borte. NB. Sukkerrødder og Skorzonerrød-

der

der tiene i flere Aar ligefuldt til Mad, endskiønt de skyde Stilke og give modent Frøe; men Havreroden er strax utienlig, saasnart den paa andet Aar skyder Frøestilk. Sukkerrødder spises paa samme Maade som Asparges, og bruges tillige paa Supper.

Asparges. Asparagus officinalis.

Til Asparges Anlægning udfordres fornemmelig, at man forskaffer sig vel modent Frøe, af et got og udsøgt Slags. Dette saaes ganske tidlig om Vaaren, i et anlagt Bede, i feed, løs og sandig Jord, ikke for tæt; og siden holdes det vel reent for Ukrud, samt imod Vinteren tildækkes og bevares for Frosten med to Tommer vel brændt Gødsel. Næste Foraar optages og nedsættes disse Aspargesplanter efter Snor, i et forud dertil anlagt, rioleret og gisdet, samt vel bearbeidet Bede, i 6 Tommers dybe Furer, een Fod fra hinanden; da imellem hver fierde Fure anlægges en halvtredie Fod bred Gang. Best er det, at faae Aspargesfrøet i et Bede, hvor den siden kan blive staaende, uden at omplantes. Naar et saadant Aspargesbede er forud vel tilberedet, rioleret og gisdet betids om Vaaren, drages efter Snor Rader med en Fods Mellemrum, og henad disse Rader giøres smaae Huller, en halv Tomme dybe, og med en Fodbreds Mellemrum; i hvert

Hul

Hul lægges (for Sikkerheds Skyld) tvende Aspargeskierner, og derpaa fyldes med Jord. Naar 4 Rader paa denne Maade ere fuldsatte, anlægges en Gang imellem de følgende 4 Rader af halvanden Alens Brede. Siden holdes Bedet reent for Ukrud, og Gangen ophakkes adskillige Gange om Aaret, for at holde Jorden løs og aaben.

Obs. Asparges fremavler man paa beste og tillige simpleste Maade saaledes: Paa en haard, jevn Leerjord, lægges to Tommer eller lidt meer sort Muld, som er fin, god og blandet med Sand; i denne sættes Aspargeskiernerne eller Planterne, vandes ofte, og imod Vinteren afskæres ved Jorden. Det hele Bede overhylles derpaa et Qvarteer høit, med en vel tilsammenrørt Jordblanding, af brændt Gødsel, Sandmuld og Garverbark, ligemeget af hver. I Stedet for Garverbark betiener man sig af anden raaden Bark eller Spaanjord. Til Slutning jevnes Bedet, og tilklappes med en Skuffe eller Brædt. K. Sv. V. Ak. H. 1765. p. 214. Obs. En erfaren og paalidelig Mand beretter, at Aspargesen bliver usædvanlig stor og tyk, naar Jorden blandes med Hornspaaner, som falde hos Kammagere og Beendreiere.

Spansk

Spansk Kiørvel. Scandix odorata.

Vil saaes om Høsten i et dybt gravet, fugtigt og skyggefuldt Bede. Saaet om Vaaren, kommer den neppe op. Næste Foraar renses den fra Ukrud, da Planterne tillige fortyndes til behørigt Mellemrum. Den kan ogsaa forplantes ved Rødder om Vaaren, hvilke sættes een til to Fod fra hinanden. Den saaer sig selv, og fordrer intet særdeles Tilsyn. Tilforn brugdes denne Plante spæd til Salat, nu bruges den i Tydskland paa Supper, og hos os til Grønkaal.

Syre, Spansk Syre. Rumex acetosa, hispanica.

Forplantes almindeligst ved unge eller fordelede Rødder, som sættes om Høsten. Dens Frøe saaes ligeledes om Høsten. Rødderne bør sættes radviis efter Snor, i en dybt graven, feed og fugtig Jord, en Fodbred imellem hver Rad og ligeledes imellem hver Rod. Gangene imellem hver Rad ophakkes om Vaaren med Spaden, samt holdes aabne og rene for Ukrud, hvorved Vexten ualmindelig befordres.

Romersk Syre, Rumex scutatus, forplantes ligeledes ved Rødder, som sættes to Fodbred fra hinanden i Firkant. Denne anprises som større og bedre til Saucer og Supper.

Skrep-

Skreppe, Rumex Patientia: saaes af Frøe paa samme Maade om Høsten, og udplantes næste Aar saaledes, som mældt er om Spansk Syre.

Peberrod. Cochlearia Armoracia.

Den fordrer en meget dyb, omtrent 2 Spademaal graven, fugtig og feed Jord. I denne graves Furer efter Snor, 10 Tommer dybe; i disse Furer plantes unge Sideskud, som ere tagne af gamle Peberrødder, 5 Tommer fra hinanden, hvorpaa Furen igien løst opfyldes med den opkastede Jord, og tiltrædes. Saa ofte Peberroden siden optages til Brug, fraskilles strax de mindre Sideskud, og nedsættes med det samme ved en Plantestok i Jorden igien, da ingen videre Plantning behøves; alene at Stedet holdes med Hakken reent for Ukrud. Hovedplantningen skeer almindelig om Høsten, i Oktober, da den gamle Peberrod opgraves.

Dragon, Kongesalat. Artemisia dracunculus.

Den fordrer fugtig og løs Jord, i hvilken Roden kryber og forøger sig selv. Da den ikke giver modent Frøe hos os, saa forplantes den om Vaaren i Mai, ved sine udskydende Rødder;

der; og kan ogsaa forplantes ved sine unge Skud, ligesom Krusemynte; hvilke i Hede vandes vel, til de slaae an. Den elsker især et Sted, som om Vinteren oversvømmes med Vand. Bladene bruges som Kryderie og Blanding i Salater.

Rude. Ruta graveolens.

Den trives best i skarp og sandig, men ei i fugtig og feed Jord. Den forplantes baade ved Frøe og Rødder. Rødderne fordeles og udplantes paa samme Maade, som Lavendel. Frøet saaes om Vaaren i et Bede og nedhakkes; Planterne holdes siden rene for Ukrud, og naar de ere to Tommer høie, nedsættes i Linier paa et dertil udseet Sted. Man har med god Lykke forsøgt, at saae Frøet om Høsten, da det opkom næste Vaar. Den plantes ud til Rabatter, *) eller anvendes til smaae Hækker. Planten er tienlig i Medicinen, og de friske Blade spises paa Smørrebrød.

Pimpinelle. Poterium sangvisorba.

Denne plantes i Hauger, ei alene for sin medicinske Nyttes Skyld, men og for sine, om Vinteren, grønnende spæde Blade, som bruges til Salat, og undertiden at sættes paa Viin.

Den

*) Dette fraraader dog Miller i hans Haugelexikon; thi dens Rødder gjennemløbe Bedet, udsue samme, og berøve de deri staaende Planter deres Næring.

Den fordrer en tør og mager Jord. Frøet bør saaes om Høsten, saasnart det modnes; saaes det om Vaaren, kommer det ei op paa et Aar. Naar Planterne næste Vaar ere saavidt opkomne, at de kunne kiendes, udplantes de i Rader paa et dertil udseet Sted, i tør og sandig Jord; eller og i et heelt Bede, en Fodbred i Firkant fra hinanden. Man lader den kun siden saae sig selv; alene den holdes reen for Ukrud.

Hiertensfryd. Melissa officinalis.

Den giver somme Aar modent Frøe, hvorved den kan saaes; men forplantes dog meget lettere ved sine opgravne og fordelede Rødder, i Oktober Maaned, saa at de for Vinteren kunne vel fæste sig. De sættes da i Furer, med to Fodbreds Mellemrum, i almindelig Haugejord; og fordre siden ingen videre Umage, end at Jorden imellem dem ophakkes med Spaden, og Ukrudet forstyrres; da de snart overvoxe hele Stedet. Urten bør tages til Brug strax for Blomstringen, da den har sin beste Lugt og Styrke. Bladene bruges ligesom Thee, i Dekokter ꝛc.

Timian. Thymus vulgaris s. Serpyllum.

Den saaes om Vaaren, almindeligst i Rader eller Linier efter Snor, om smaa Rabatter eller

Gange, i en let og sandig Jord. Siden klippes og fortyndes den efter Behag. Den forplantes ogsaa ved afdelede Rødder, hvilke sættes ligesom Lavendel.

Lavendel. Lavendula Spica.

Den forplantes baade ved Frøe og afdelede Rødder. Frøet maae saaes om Høsten i Oktober, i tør og let Jord. At saae den om Vaaren, lykkes ikke. Næste Vaar kommer den op, og naar den er et Aar gammel, saa udplantes den i Linier, efter Snor, ved Gange eller Rabatter, hvor den skal blive staaende. Den trives og vedligeholdes meget længere i en sandig, tør og mager, end i feed og fugtig Jord. Ved opgravne og afdelede Rødder forplantes den tidlig om Vaaren, da disse sættes i en Fure eller Grøvt, vel dybt og tæt tilsammen; naar denne igien er fyldt med Jord, vandes og nedtrædes den.

Isop. Hyssopus officinalis.

Den forplantes let, baade ved Frøe og fordelede Rødder, ligesom den foregaaende. Frøet saaes tidlig om Vaaren i let og sandig Jord, hvorpaa Planterne optages og udplantes ligesom Lavendel, i Linier, i løs og ugiødet Jord. Ved optagne og afdelede Rødder forplantes den ligeledes som Lavendelen, i Begyndelsen af Vaaren,

eller

eller tidlig om Høsten, saa den faaer Tid til at fæste Rødder for Vinteren.

Krusemynte. Mentha crispa.

I løs og fugtig Jord udbreder den sig mangfoldig med Rødderne. Disse opgraves om Vaaren, saasnart den lader sig tilsyne, fordeles fra hinanden og udplantes i et lidet Bede, med en Fodbreds Mellemrum i Fiirkant; samt i Tørke vandes, til den slaaer an.

Salvie. Salvia officinalis.

Den forplantes enten ved Frøe, som saaes om Vaaren, og siden udplantes i Linier, ved Gange eller Rabatter; eller og ved gamle Rødder, som fordeles og udplantes om Vaaren i April, ligesom Lavendel. Den trives best i en tør, mager, sandig eller stenet Jord, og i fri Soel; men i Skygge, feed og fugtig Jord, gaaer den strax ud.

Angelike. Angelica archangelica.

Saaes om Høsten, saasnart Frøet er modent, i en fugtig og siidlændt Jord. At saae den om Vaaren, lykkes sielden. Den voxer fornemmelig ved Breddene af Vandgraver og Diger, hvor den altsaa lettest saaes i Rader, og næste Aar fortyndes til 3 Fodbreds Mellemrum. Planten

saavelsom Frøet, nyttes til Medicin.*) Sukkerbagere betiene sig af de unge Skud, og Frøet sættes paa Brændeviin.

Jordnødder. Bunium bulbocastanum.

Voxer vildt i Norge, saavelsom i Engelland. Den giver modent Frøe i Julii, ved hvilket den forplantes, men dens rette Dyrkningsmaade er endnu ubekiendt. **) Roden, som er ganske velsmagende, spises saavel raae, som kogt i Kiødsupper, med Peber. Fig. sees i Oed. Fl. Dan. Tab. 220.

Vinterløg. Allium fistulosum.

Denne saaes af Frøe i Slutningen af Julii, paa et lidet Bede eller i Rader. Om en 14 Dage kommer den op, da den maae holdes reen for Ukrud. I Oktober taber den sin Vext saa ganske, som der aldrig noget var saaet, eller alting var uddøet; men saa hastig Kulden forlader Jorden, frem-

*) Ved indfaldende Hungersnød har endog denne Plante, tørret og malet, tient de norske Bønder, med en liden Blanding af andet Meel, til Brød. Marven af Stilken er dog, efter min Sal. Farbroder, Biskop Gunnerus's Formening, meest tienlig hertil. Flora Norv. p. 47.

**) Det er dog best, efter en Kienders Raad, at saae den om Høsten; dog ei i fugtig, men heller tør og gruset Jord. Den bør optages kort før Frøet modner.

fremkommer og voxer den igien saa stærkt, at den strengeste Vinter ei kan skade den; den er allerede i Martii brugbar førend noget andet Grønt. Det er best, at saae den der, hvor den skal blive staaende uomplantet; da den næste Aar sikkert giver Frøe. Hvert tredie Aar maae den dog omplantes, da den ellers bliver staaende for tæt, og formerer sig til Buske ved Siderødder, der ligeledes kunne udplantes.

Purløg. Allium schænoprasum.

Purløg forplantes lettest ved sine smaa Løg eller Rødder, som udplantes om Høsten eller Vaaren, 4 Stykker Løg i hvert Hul, med 6 Tommers Mellemrum. Den lader sig og plante i Linier eller Rader, 2 til 3 Tommer fra hinanden, paa smaa Rabatter eller Beder.*)

Skalotteløg. Allium ascalonicum.

Plantes og forøges paa samme Maade, som foregaaende Purløg, udholder den strengeste Vinter, og staaer i flere Aar. Den er tidlig om Vaaren brugbar, trives i al Slags Jord, men allerbest i den fugtige, blandet med Sand.

*) Purløg, saavelsom Karse, smaahakket og jevnlig givet de kalkunske Kyllinger, skal være et ypperligt Bevaringsmiddel for disse Skrantninger, i adskillige farlige Tilfælde.

Jordbær. Fragaria vesca.

De fordre en god, noget fast, feed og leerblandet Jord, som ikke er meget tør, ei heller for stærkt gisdet; thi da udbrede de sig for meget, og blive mindre frugtbærende. Jorden maae forud omgraves nogle Gange, at alt mueligt Ukrud kan forstyrres, hvorefter de bør udplantes i September, saa de kan faae Tid, til at rodfæste sig før Vinteren, da de bære Frugt følgende Aar. Jordstykket afdeles derpaa i Rader efter Snor, en Fodbred imellem hver Rad. I disse Rader plantes Jordbærrødderne, og gives en Fodbreds Mellemrum. Saasnart 4 saadanne Linier eller Rader ere fuldsatte, gjøres en Mellemgang eller Vei af en Alens Brede, da atter 4 Rader fuldsættes, og saaledes videre, til hele Bedet eller Jordstykket er fuldsat. I Tørke maae de efter Plantningen strax vandes, at Rødderne desto før kan fæste sig. Nogle plante Jordbær og flere store Jordbærarter hele to Fodbred fra hinanden, hvorved man saa meget lettere kan komme med Hakke og Spade imellem Buskene, og forstyrre Ukrudet; ligesom og Stammen selv bærer derved desto overflødigere Frugt.

Følgende Vaar, naar Vexten er fremkommen, hyppes Jorden med en Skuffe ind til begge Sider af Raderne, ligesom ved Hvidkaal; og saasnart

snart dens nye Skud eller Udløbere vise sig, maae de strax paa alle Sider med en skarp Spade afhugges; thi ellers svækkes Planten og bærer kun liden Frugt. Iblant flere Slags Jordbær, berømmes især de amerikanske eller Maanedsjordbær, hvilke bestandig bære Frugt lige til Vinteren.

Agerbær.*) Rubus Arcticus.

Konsten at forplante dem, bestaaer deri, at man forskaffer sig fra Nordland, en Jordtørv med Agerbær, hvoraf man udtager Rødderne og planter i et Bede, tillavet af sort Muld og Smaagruus eller grov Sand. Leerjord er den ikke meget tienlig. Stedet bør ei være for høit, tørt eller stenet, ikke heller ligge ved nogen Væg mod Solen, men helst nogenlunde fugtigt, dog ikke vaadt. Seent om Høsten, eller naar Jorden er tilfrossen, tildækkes Bedet med Moos, til et Qvarteers Høide, eller mere. Om Vaaren, naar Solen begynder at smelte Sneen, bedækkes Bedet

*) Norsk: Aakerbær. Disse kunne ogsaa forplantes ved afdelede Rødder. Til Asketræet slaaer ud, holdes de gierne bedækkede; da man i denne Henseende, i Stedet for Moos, ogsaa kan betiene sig af brændt Gødsel. Fortiener i øvrigt nogen Vert at dyrkes i vore Hauger, saa er det denne. Ridder Linne har allerede i hans Amoen. Acad. VII. p. 32, anført den blant de i Sverrig brugelige Planter for Kiøkkenhaugen; ja han giver den endog, baade i Henseende til Lugt og Smag, Fortrin for alle andre europæiske.

oven paa Sneen, med frisk Granriis, jo mere, jo bedre, at Isen maae kunne holdes i Moosen saa længe mueligt; og naar endelig Sneen er bortsmeltet, tages Riset og Moosen bort paa eengang. Skulde da Granriset ikke længe nok kunne holde Isen tilbage i Moosen, nemlig til Nattefrosten er forbi; saa kan man siden saalænge løst tildække Bedet dermed. I Mangel af dette, betiener man sig af Snee og Enebærriis til at lægge oven paa Moosen. K. Sv. V. Ak. H. 1762. p. 192. Fig. sees i Oed. Fl. Dan. Tab. 488.

Erteskokker. Cynara Scolymus.

Bedet, hvori Erteskokkerne skulle plantes, maae forud være vel bearbeidet, dybt gravet, og blandet med kort brændt Gødsel. Efter en Snor giøres langs af Bedet Linier eller Furer, som afdeles til en Alens Vidde imellem hver Plante, og en Gang, 5 Fod bred, imellem hver Fure. Naar dette er skeet, foretages Plantningen paa følgende Maade: I Begyndelsen af Vaaren graver man med Spaden Jorden omkring de gamle Erteskokker fra Stammen; derefter løsnes med Hakken Mulden fra samme, saa dybt som Sideskuddene ere udvoxne. Man lader da hver Stamme beholde de tvende dybest udvoxne og største Sideskud; men alle de øvrige borttages, hvorpaa Jorden føres ind til Stammen igien, og vel pakkes omkring den.

Man

Man vælger da af disse Sideskud de største og friskeste, som tillige have nogle Rodtrevler, afsnitter og planter dem i de ovenmeldte Rader, en Alen fra hinanden, og saa dybt, som de forhen stode i Jorden; hvorefter de i Tørke vandes, til de slaae an, 2 til 3 Gange om Ugen.

Seent om Høsten belægges alle Stammerne med Ertehalm, hvorpaa Jorden opgraves af Gangen og føres ind omkring Halmen, at de ikke skal fryse om Vinteren; ligeledes lægges frisk Gødning uden om Jordhobene, som altsammen borttages mod Vaarens Begyndelse. Ertestokker kunne ogsaa forplantes ved Frøe.

Kardoner. Cynara Cardunculus.

Disse, som almindelig kaldes spanske Ertestokker, forplantes ved Frøe, som saaes tidlig om Vaaren i let Jord, og holdes rene for Ukrud. I Junii optages og nedsættes Planterne ordentlig, i et Bede bestaaende af feed, fugtig og vel omgraven Jord, 4 Fodbred i Firkant fra hinanden; hvorefter de vandes og holdes rene for Ukrud. Jorden forhøies siden efterhaanden ind til dem, alt som de voxe i Høiden; og naar de have naaet sin fulde Størrelse, knyttes deres Blade med sammensnoet Høe tæt sammen, da Jorden forhøies næsten til den øverste Spidse af Bladene, dog saa, at ingen Jord falder imellem dem. En 6 til 10 Uger derefter ere de i Almindelighed blegede nok,

for at kunne bruges til Mad. Paa denne Maade knyttes og bleges efterhaanden flere Stokke, alt som man vil have til Brug, men de sidste maae i November tildækkes mod Frosten, med Ertehalm, da man kan have dem brugbare til ud paa Vinteren. De spises som Asparges; fordrive tillige Armehulssveden og en ond Aande, men giøre Urinen stinkende. Lin. Am. Acad. Tom. VI. p. 123.

Tillæg.

Angaaende Behandlingsmaaden med Frøet m. m.

Skal man høste nogen Fordeel af den Umage og Bekostning, Kiøkkenhaugens Dyrkning medfører, saa maae man især sørge for, at det Frøe, hvoraf man betiener sig til Udsaaening, er friskt og af en god Sort. Erfarne Haugeskribentere give os i denne Henseende følgende Regler: A) Selv at avle saa mange Slags Frøe, som mueligt. B) Til Frøesamling at vælge de største og beste Planter, hvilke, naar det giøres fornødent, understøttes med Stokke. C) At Toaarige Vexter, eller saadanne, som almindelig først bære Frøe det andet Aar,*) f. E. Kaal med fl. og optages om

*) Bærer nogen af dette Slags Vexter Frøe det første Aar, saa er det til ingen Nytte.

om Vinteren, sættes, naar de igien udplantes til Frøe om Foraaret, i god Jord, og paa et Sted, hvor de have fri Luft og Soel. D) De Planter, som ere hinanden meget lige, f. E. Kaalarterne, Roerne, Peterstilen, de forskiellige Slags Salater m. fl. maae ei sættes for nær sammen, at ei Blomsterstøvet skal blæse af det ene Slags paa det andet, og derved befordre Udartning. E) At Frøet, naar det befindes modent, aftages i tørt Veir, enten enkelt, eller med sin Stængel; hvoreefter det udbredes og ophænges til Tørring. Det dunede Slags vil især nøie oppasses at det ei ved Vinden blæses bort. F) Saavidt muelig, bør Frøet blive liggende i sine Kapseler eller Frøehuse, hvor det holder sig best; kan dette ei skee, saa maae det udtagne omhyggelig reengiøres, og giemmes i linnede Poser, hvilke man ophænger under Loftet, og derved forskaffer en friere Luft og tillige Sikkerhed for Muus *) G) At det Frøe som udsaaes om Foraaret, lægges forinden 6 til 8 Timer i Blod i reent Vand. Og endelig tilraade nogle, efter 5 til 6 Aar, at afvexle med sit eget Frøe, og i dets Sted betiene sig af fremmet, naar man veed, det er got.

Skiønt det nu i de fleste Tilfælde altid er sikkerst, at betiene sig af Frøe, som er avlet forrige

*) At giemme Frøe i et Værelse, hvor man daglig opholder sig, eller hvor der kommer Røg, er høist skadeligt, da den deraf foraarsagede Uddunsning paafører det Bedærvelse.

rige Aar; saa kan dog alle i denne Samling omnævnte Frøesorter, naar de paa behørig Maade behandles, være fuldkommen tienlige til Udsaaening, i følgende Tid. F. E.

Angelike	i 1 Aar.	Hiertensfryd	2 Aar.
Anis	1 til 2 —	Indiansk Karse	1 til 2 —
Asparges	3 —	Jordnødder	1 —
Agurkekierner *)	5 til 6 —	Isop	2 til 3 —
Basilike	2 —	Kaal, alle Slags	5 —
Bønner, begge Slags	5 —	Kaalrabi	6 —
Cikorier	1 —	Karse	3 —
Dill	3 —	Kiørvel	4 —
Endivier	4 —	Kokleare	1 —
Enoterod	1 til 2 —	Koriander	1 —
Erter, alle Slags	5 —	Kummen, Karve	1 til 2 —
Feldkrop, Fettekaas	1 —	Kyrbis og Kalabas	1 —
Fennikel	2 —	Laktuk	2 —
Gulerødder	3 til 4 —	Lavendel	2 —
Havrerod	3 —	Lindser	1 —
		Løg, alle Slags	2 —

Man-

*) Endskiønt Agurke- saavelsom Melonkierner i den angivne Tid, ja vel endog undertiden 15 til 20 Aar, kan holde sig gode; saa anseer dog Miller de tre Aar gamle for de beste til Udplantning; thi for den Tid, siger han, skyde de stærk Vert, og bære derfor desto mindre Frugt; og ere de ældre, saa give de svage Planter og liden Frugt.

Mangold, hvide Beter	4 Aar.	Rude	2 Aar.
Melde	2 —	Rødbeter	4 —
Meloner	5 til 6 —	Salat	4 —
Merian	2 —	Salvie	4 —
Pastinak	1 til 2 —	Sar	1 —
Persille	2 —	Sellerie	3 —
Pimpinelle	1 til 2 —	Senep	2 —
Porro	2 —	Skorsoner	3 —
Portulak	2 —	Spinat	6 —
Rapuntsel	1 —	Sukkerrødder	3 —
Reddiker og Rodiser	5 —	Syre	2 —
Roer, Næper	3 —	Timian	2 —
		Vinterkarse	1 til 2 —

Tvivler man, om et eller andet Slags Frøe skulde have tabt sin Kraft, saa giør man vel i, førend det udsaaes, at anstille en Prøve dermed; hvilket best lader sig giøre paa følgende Maade:

Man tager en linnet Klud, kommer deri lidt Frøe, og binder den sammen saa løst, som mueligt. Den lægges derpaa først 24 Timer i Blød i Vand; siden lægges den i et Fad med god Jord, som bestandig maae holdes fugtig, og staae paa et varmt Sted. Efter 4 til 5 Dage optages Kluden af Jorden, og eftersees, hvor meget af Frøet der har Spire. Finder man da de fleste Frøekorn uden Spire, saa er dette et Tegn til, at Frøet vil saaes dobbelt saa tykt, som sædvanligt. Herved maae man dog mærke, at de Slags Frøe,

der

der komme senere op, f. E. Petersille, Pastinaker, Porro, Erteskokker og Sellerie, behøve at ligge nogle Dage længer i Jorden, inden de optages til Prøve.

At ville giøre slige Forsøg med Asparges eller andre Frøesorter, der fordre en lang Tid, at ligge i Jorden, vilde være alt for langvarigt. Saadanne Slags Frøe prøver man best, ved at komme dem i Vand, da i de fleste Tilfælde, de Frøekorn, som ikke due, flyde oven paa.

En vidtløftigere Underretning om Frøet, har man ikke fundet fornøden. I Mangel af en bedre, skulde denne tiene de mindre Erfarne, som ingen andre Hielpemidler maatte have ved Haanden; videre gik ikke Hensigten.

Til Slutning følge de Frøesorter, som kunne, og tildeels bør saaes om Høsten.

Angelike	p.	51	Mangold, hvide		
Dill		25	Beter	p.	24
Enoterod		7	Melde		24
Feldkrop		17	Pimpinelle		48
Fennikel		26	Roe-Kiørvel		7
Kokleare		20	Skreppe		47
Koriander		35	Spansk-Kiørvel		46
Kummen		8	Syre		46
Lavendel		50	Vinterkarse.		20

Ind-

Indhold.

Danske Navne.

Aakerbær, Agerbær pag. 55
Agurker 28
Angelike 51
Anis 36
Asparges 44
Basilike 28
Blomkaal 3
Brokkoli 5
Bønner 38
— Tyrkiske 37
Cikorie 21
Dill 25
Dragon 47
Drivbænks Anlægning 30
Endivier 21
Enotcrod 7
Erter, Sukker 36
— Asparges 39
— Kryb 36
— Kik 38
Ertesokker 56
Feldkrop, Fettekaas 17
Fennikel 26
Flaskekyrbis 35
Fivel, Hestebloms 21
Froets Behandling 58
— ulige Udsaaening 62
— Prøve dermed 61
Giedeskiæg 13
Gulerødder 8
Havrerod 12
Hedenødder 42
Hiertensfryd, Melisse 49
Jordbær 54
Jordertesokker 41
Jordnødder 52
Isop 50
Kaal, Grøn 1
— Hvid 2
— Blom 3
— Vinter 4
— Savoy 4
— Snit 4
— Krøus 4
— Rød 5
— Sukker 5
— Rabi 5
Kalabas 35
Kardoner 57
Karse 26
— Indiansk 28
Kartofler 40
Kikerter 38
Kiørvel 25
— Spansk 46
Kokleare 20
Kongesalat 47
Koriander 35
Krusemynte 51

Kum-

Indhold.

Kummen pag. 8
Kyrbis 34
Kryberter 36
Laktuk, Salat 22
Lavendel 50
Lindser 38
Løg, Hvid 17
— Rød 18
— Pur 53
— Skov 19
— Skalotte 53
— Vinter 52
Mangold, hvide Beter 24
Melde 24
Meloner 30
Merian 27
Pastinak 10
Peberrod 47
Pimpinelle 48
Pompe 34
Porro 19
Portulak 23
Potæter 40
Rapuntsel 14
Rapuntsel Skov pag. 15
Reddiker og Rodiser 16
Roer, Næper 6
— Bodtfeldske 7
Roe-Kiørvel 7
Rosmarin 27
Rude 48
Rødbeter 15
Salat, Laktuk 22
Salvie 51
Sar 27
Sellerie 12
Senep 39
Skorsoner 13
Skreppe 47
Smørblomst, Munkehoved 21
Spinat 23
Sukkerrødder 43
Syre, Spansk 46
— Rommersk 46
Timian 39
Vandmelon 43
Vinterkarse 20

Botaniske Navne.

Videſis Lin. Spec. Plant.

Allium ſativum pag. 17
— Cæpa 17
— Porrum 19
— Fiſtuloſum 52
Allium Scorodopraſ. 19
— ſchænopraſ. 53
— aſcalonicum 53
Angelica archangelica 51

Aneth.

Indhold.

Aneth. graveolens p. 25
— Fæniculum 23
Apium Petroselinum 11
— Graveolens 12
Artemisia Draeuncul. 47
Asparagus officinal. 44
Atriplex hortens. 24
Beta vulgaris 15
— vulg. cicla. 24
Brassica oleracea viridis 1
— Capitata 2
— Sabellica 4
— Sabauda. 4
— Botrytis. 3
— Selenisia 5
— Gongylodes. 5
— Napobrassica 5
— Napus 7
— Rapa 6
Bunium bulbocastan. 52
Campanula Rapuncul. 14
Carum Carvi 8
Chærophyllum bulbos. 7
Cichorium Intybus 21
— Endivia 21
Cicer arietinum 38
Cochlearia officinal. 20
— Armoracia 47
Coriandrum sativ. 35
Cucumis sativus 28
— Melo 30
Cucurbita Citrullus 34
— Pepo 34
— Lagenaria 35
Cynara carduncul. p. 57
— Scolymus 56
Daucus Carota 8
Erysimum Barbarea 20
Ervum Lens 38
Fragaria vesca 54
Helianthus tuberosus 41
Hyssopus officinal. 50
Lactuca sativa 22
Lathyrus tuberosus 42
Lavendula Spica 50
Leontodon Taraxacum 21
Lepidium sativ. 26
Lotus Tetragonolobus 39
Melissa officinalis 49
Mentha crispa 51
Ocymum basilicum 28
Oenothera biennis 7
Origanum majorana 27
Pastinaca sativa 10
Phaseolus vulgar. 37
Phyteuma spicata 15
Pimpinella Anisum 36
Pisum sativum 36
— Nanum 36
Portulaca oleracea 23
Poterium sangvisorba 48
Raphanus sativus 16
— Radicula 16
— gongylodes 16
Rosmarinus officinal. 27
Rubus Arcticus 55
Rumex Acetosa 46
— hispanica 46

Indhold.

Rumex Scutatus	p. 46	Sium Sisarum	p. 43
— Patientia	47	Solanum tuberosum	40
Ruta graveolens	48	Spinacia oleracea	23
Salvia officinal.	51	Tragopogon porrifol.	12
Satureja hortensis	27	— pratense	13
Scandix Cerefolium	25	Tropæolum majus	28
— odorata	46	Thymus vulgar.	49
Scorzonera hispanica	13	— Serpyllum	49
Sinapis alba	39	Valeriana locusta	17
— nigra	39	Vicia Faba.	38

Rettelser.

Pag. 2 Lin. 17, nedsættes i læs: nedsættes 2 Timer i
— 3 — 14, om Ugen, l. om Ugen, under Blomstringen
— 4 — 9, i og, l. i
— 6 — 1, indtil l. ind til
— 10 — 12, tør Sand l. tør Sand i Kieldere
— 12 — 22, hule Reuder l. Rader
— 13 — 14, Fl. Dan. Oed. l. Oed. Fl. Dan.
— 13 — 21, tilføies: Den voxer vildt paa fede og velgiødede Enge.
— 17 — 15, Julii l. Junii
— 22 — 3, halvtredie l. halvanden
— 41 — 2, Rodderne l. Raderne
— 41 — 13, tilføies: De kunne forædles ved Opelskning af Frøe, som da atter udplantes til Saaefrøe.
— 45 — 2, og 14 Aspargeskierne l. Aspargesfrøe.

Anmærk. I Stedet for Haugeskorsoneren pag 13, kan man med ligesaa fuldkommen Nytte betiene sig af den hist og her i Dannemark, paa tørre og vindaabne Marker voxende Slangemyrder, (Scorzonera humilis) hvilken sidste endog de fleste give Fortrinet.

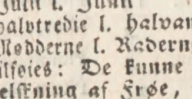

bw